

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך יב, תשכ"א

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

לשון — זו סגנון *

א. סגנון מהו ?

הפתגם הצרפתי אומר : *Le style c'est l'homme* — הסגנון

הוא האדם !

אפשר להתווכח הרבה על נכונותה של אמרה זו, היא יותר מדיי מופשטת ופחות מדיי ברורה, כי על כן יקשה מאוד להגדיר „סגנון” מהו, כאשר המיוחס אליו הוא האדם, האדם בכלל ! אך אין לפקפק, כך נראה לי, בנכונות הפאראפראזה שבחרתי לי בכותרת לסדרת הרצאות זו, והיא : לשון — זו סגנון !

לשון — זו סגנון, וייחודה של לשון, החן והיופי שבה, מתבטאים לא רק בצלילן הפוניטי של המלות הבודדות, אלא גם — ובעיקר — בסגנון שלה, והוא : מבנה המשפט, האלגנטיות שבו, ציוריותה של הלשון, המשלים, הפתגמים והדימויים שבה, השמות הנרדפים והבדלי הניואנסים שבהם, המטבעות שהיא טובעת, הדפוסים שהיא יוצרת, וצירופי המחשבות (האסוציאציות) שהיא מעוררת, — כל אותם האביזרים והסממנים המוסיפים צבע וצביון, דם ואופי, לאינוונטאר המת של השמות והכינויים, אשר מהם מצטרפת הלשון הנידונה.

---

* מסדרת שיחות, ששודרו ב„קול ישראל” ומתפרסמות כאן

ברשות שירות השידור.

ועל כך רוצה אני להרחיב את הדיבור בסדרת שיחות זו. רצוני להראות, מה גדול חטאנו ומה רבה אשמתנו, בהימנענו מלנצל את העושר הסגנוני העצום, המצוי תוך כדי הישג יד ברחבי הספרות הלאומית המסורתית שלנו.

כי הסגנון העברי מצטיין בעושר בל ישוער של ניבים, פתגמים, ציורים ומטבעות לשון. מבחינה זו העברית היא אולי „אוניקום” בין חברותיה העתיקות והחדישות גם יחד. בדרך נדודינו על פני ארצות תבל, תוך כדי מגע עם העמים והתרבויות שנקרו עלינו בשלבי ההיסטוריה השונים, ספגה העברית — ספגה וקלטה ועיכלה ובוללה והטמיעה — שלל סגנוני של ביטויים ומבטאים, שנבטו בכרמי זרים, אך העלו פירות בכרם שלנו.

הלשון העברית אינה כלואה בחלל הצר שבין ספר בראשית לספר דברי-הימים. עשרים וארבעת ספרי התנ"ך — ויהא אשר יהא המתח ההיסטורי של זמני חיבורם — מהווים רק שכבה אחת, רובד אחד או מרבץ אחד, של הרכוש הלשוני שלה. עליו צמחו רבדים אחרים, קרובים לנו הרבה יותר ברוח ובזמן. המשנה והגמרא, המדרשים והילקוטים, הפיוטים והיוצרות, פירושי התורה ומפרשי התלמוד, שירת ימי הביניים וספרי הפילוסופיה המקורית והמתורגמת של התקופה, הספרות הרבנית העשירה של שאלות ותשובות בענייני הלכה, חסידות ומוסר — כל אלה הוציאו, במידה גוברת והולכת, את השפה העברית מתחומיה הצרים, ועשאוה כלי קיבול לביטוי הרעיונות והרחשים והרגשות, שהביאה אתה בכנפיה התפתחות המין האנושי.

העברית נעשתה רכה יותר, גמישה יותר, פחות נשגבה
אך יותר אנושית, נוצרו מכשירים לשוניים להבעת אירוניה
והומור. בכל התורה כולה — ואני מתכוון לחמשת חומשי
התורה — נמצא (אם אינני טועה) פסוק אחד ויחיד, שיש בו
מן העוקץ האירוני, או שמינית שבשמינית מאותו סוג הומור,
שהגרמנים קוראים לו Galgenhumor הומור של גרדום.
כוונתי למה שנאמר בשמות יד, יא :

„המבלי אין קברים במצרים — לקחתנו למות במדבר ? !“
בנביאים וכתובים מספר הביטויים האירוניים גדול
קצת יותר ; אחד מהם הוא, למשל, דברי אכיש מלך גת אל
עבדיו, לאחר שסיפרו לו על התנהגותו של דוד (שמ"א כא, טז) :
„חסר משוגעים אני, כי הבאתם את זה להשתגע עלי ? !“
בתלמוד, לעומת זה, ועל אחת כמה וכמה בספרות
המאוחרת, הנך מוצא הערות עוקצניות, סרקאסטיות, לאלפים
ולרבבות. ודבר זה נתאפשר רק על ידי ש ב י ר ת ה כ ל י ם ,
על ידי פריצת הכבלים הלשוניים החמורים של הסגנון
התנ"כי העתיק.

סגנון התנ"ך — החגיגי, הרציני, כבד המשקל — הוא
מן הטיפוס של „נורא הוד“, „רם ונישא“, „גאוותו שחקים“ ;
ולעומת זה הביטויים הטיפוסיים לסגנון התלמודי — בין
שהוא עברי טהור, בין שהוא עברי-ארמי — הם : „אדרבא“,
„ממה נפשך“, „לא כיו“, ו„למאי נפקא מינה“. קל לראות את
ההבדל העצום בין האקלימים הרוחניים, האופפים את שני
סוגי הביטויים ההם.

ואף על פי כן — וזה הוא כל הקסם שבדבר —

הרבדים הללו אינם שכבות ארכיאולוגיות שונות, הרובצות זו על גבי זו ומסתירות זו את זו, אלא לפנינו מבנה אחד רב מידות, שכל קומותיו פרוצות ומפולשות זו לזו. התנ"ך והתלמוד, המדרשים וספרי המוסר, דרו בכפיפה אחת במשך מאות בשנים: חכמי התלמוד בנו את הלכותיהם על פסוקי התורה, וגדולי המוסר תלו את רעיונותיהם במאמרי האגדה והמדרשים. כתוצאה מ"קיום-יחד" זה, נטוו ונארגו יחסים אינטימיים בין הסגנונות ההם — נפלו מחיצות, נערבו תחומין, נתמזגו מושגים — עד שבסופו של דבר נשתזרו כולם ביריעה הרחבה של השפה העברית החדשה והממוזגת.

וכאן אבקש משומעיי לדייק בדבריי, ושלא לגלות בהם פנים שלא כהלכה. לא אמרתי — ולעולם לא אומר — כי כתוצאה מן המזיגה ההיסטורית ההיא נבלעו הסגנונות השונים בכור המצרף של השפה, ולא נודע כי באו אל קרבה. חס ושלום! אילו אירע כן, היה בזה משום אסון: כי הסגנונות השונים — התנ"כי, התלמודי או הרבני המאוחר — היו נעשים אז בחינת "לשונות המבטלות זו את זו", והתוצאה הייתה אז: חיוורון, חוסר צורה, סנדל, או, לכל היותר, סגנון ממזרי, או אנדרוגינוסי, אשר לא תואר לו ולא הדר. המזיגה הייתה — לאושרנו — לא כימית אלא פִּיזִית, ונשתמרו יסודותיו של כל אחד ואחד. גרם לכך, אולי, עד למידה מסוימת, היחס של קדושה למקורות העתיקים. ודוק. בקראך, למשל, את הפרוזה של ביאליק, ואפילו את הפובליציסטיקה שלו, הנך עומד מוקסם ופעור פה למראה הנוף הלשוני הסגוני שבו שתולים זה ליד זה מטעי לשון

של מליצה תנ"כית, בהירות הלכית, משחק מלים מדרשי,
ודוק של רוך אגדי פרוש עליהם.

כמובן, לא הרבה ביאליק מצויים בשוק! לא כל סופר
שולט כמוהו במכמני השפה העברית, ולא ביד כל משורר
עברי נתון מטה הקסמים ומכחול הצבעים שלו. אבל ביאליק
מחייב את כולנו, הוא מראה לנו, פשוטי עם, מה רב העושר
ומה דלה התפוקה שאנו מפיקים ממכרות הלשון העברית.

כי לאמיתו של דבר המכרות הללו סתומים לפנינו,
סתומים — לפי המליצה — כמ"ם הסתומה של "לטרבה
המשרה", ואין אנו כורים בהם כלום. אנו רק מגרדים על פני
השטח, ועוסקים במעשי מרכבה או צירופים וקומבינציות
של מלים פשוטות וידועות. אין לנו — ברוך השם — כל
מחסור בכינויים עבריים לכלי המשחית המתחדשים עלינו
חדשים לבקרים: טיל, ראש מחץ גרעיני, לוויין ריגול וכי
וכי. אבל המלים הטכניות-מודרניות הללו לא יהיו לעולם
נציגים אמיתיים של רוח הלשון העברית, ולא בהן תיבחן
עצמת השפה. קשה להכניס טרנזיסטור אל בין השורות של
שירת אהבה! מה שחסר לנו — וחסר מאוד — הוא תרגום
עברי, לא מילולי אלא שקול, של כל אותם הרעיונות,
ההרגשות ורחשי הלב, המהווים את המטען הרוחני של אדם
בן זמננו.

אמרתי תרגום עברי, לא מילולי אלא שקול, וכאן
מרכז הכובד של כל הבעיה כולה. אנחנו המבוגרים הננו —
ברובנו — חניכי התרבות האירופית. הליכי המחשבה שלנו
התרחשו משחר ילדותנו תוך דפוסי לשון זרים: רוסית,

גרמנית, צרפתית, אנגלית וכדומה. הרוב הגדול שבנו הייתה שפת אמו יידיש, אף זו שפה זרה — "זרה" במרכאות כמוכן — אשר מבחינת גינוני לשון ודפוסי הגיגים קרובה יותר לגרמנית מאשר לעברית.

ובעיה זו — בעיית ה"תרתי דסתרי" — בעינה עומדת עד היום הזה. לא נוכל לה בדרך הנוחה והפשוטה של חילופי מלים, כי "שער החליפין" איננו שווה — וחייב אתה לקבל "עודף" או לתת "עודף", בהמירך מטבע לשון אירופי במטבע לשון עברי. מה שדרוש לנו לשם הפיכת העברית ללשון חיה ממש הוא: למצוא בעברית מבטאים שקולים — אקוויוולנטיים — אשר יביעו את הרעיון המודרני כהלכתו, בלי לחלל את הלבוש העברי שלו. שאם לא נעשה כן, אלא נסתפק בתרגומים מילוליים, לא תהא עבריותה של שפתנו ניכרת אלא בכלים החיצוניים של כ"ב האותיות שלה.

ועל כך, ביתר ביאור, בשיחה הבאה.